

Selsomme tildragelser i Ulvøysund

Øystein Nilssen, 2025

tilrettelagt av Odd Aksel Bergstad

Som den observante og skriveglade karakter han er, med godt minne og rik fortellerevne, har Øystein Nilssen trofast bidratt med historier og idéer til Høvåg Museums- og Historielags arbeid. Det som følger her er selvpoplevde hendelser på og ved sjøen. Ikke så rart, for Øystein har bodd hele sitt liv i Ulvøysund, nå i idylliske og stort sett lune Bertesviga. I dag er det sjeldent å se hans type som så uanstrengt og elegant tar seg fram i ei skikkelig rosjekte eller en pram.

Dette skjedde for en del år siden, og kan således regnes som historie. Selv om dette i virkeligheten grenser til naturhistorie heller enn kulturhistorie, ville det likevel være «for galt» ikke å ta vare på dem for ettertiden. Så her kommer de, i Øysteins egne ord.

NÆRE PÅ FORLIS

Jeg hadde satt ut 2 trollgarn om kvelden like vest for Kåre-holmen, sydøst for Ytterøya. Værmeldingen varslet økende vind utpå neste dag fra sydost. Fra morgenen var det stille og greit, og jeg la vei østover sundet. Før jeg rundet Løvodden pynten mot Ertholmssund økte vinden kraftig, og det var stridt nok å komme seg ut til garnet. Fikk rauset inn garnene med tang og tare pluss noen småtorsk, men da var kulingen blitt så stri at jeg ikke kunne satse på å komme hjem samme veien øst om Ytterøya, men måtte holde unna utenom øya.

Slik det hender mot uvær fra sydost kan sjøen bygge seg opp før vinden når fram, og slik var det denne gang med 2-2,5 m dønning. Dette var egentlig ikke noe problem å takle med prammen – som er en svært velegnet farkost å berge seg i så lenge en skal unna vind og sjø... og det gikk helt fint til jeg hadde passert Østre Klevekniben og skulle dreie inn mot smul havn vestenfor Ytterøya.

Strømmen gikk nok litt

mot vinden der og da, og plutselig reiste det seg en smal skavl like bak prammen – ca. 3 m høy som krøllet seg lysegrønn mot meg og ville ha ramlet rett ned over pram med garn, tangtuster og meg...

Jeg rakk ikke å tenke – hjernen var slått over på autopilot – kanskje var det en innskytelse fra oven – det som skjedde var at jeg på brøkdelen av et sekund fikk vippet inn høyre åre, reiste meg med venstre åre hevet med begge hender og hugg den inn i toppen av skavlen før den falt over prammen og meg.

Det var da miraklet skjedde at vannet slo ut til begge sider – 90 grader – og det kom ikke en dråpe inn i båten. Sekundet etter reiste det seg en ny skavl, ikke fullt så bøs som den første, men jeg hogg åra i den også. Den tredje var enda litt mindre, og jeg slapp å hogge etter den.

Opplevelsen satt ganske lenge i kroppen, jeg husker at jeg kunne bråvåkne om natta, reiste meg opp med armene over hodet og ville hogge mot sjøen jeg hadde sett i drømme...

I ca. femti år har jeg studert på hva som skjedde den gangen, før jeg endelig fikk en faglig forklaring. En lektor ved UiA Grimstad hadde skrevet en artikkel i medlemsbladet til Forbundet Kysten, han hadde bølgeforskning som spesialfelt. Harald Næser hadde tilfeldigvis sommerhus i Gamle Hellesund, og da jeg for noen år siden fikk øye på ham på brygga der, la jeg inntil for en prat og spurte om han kjente fenomenet.

«Ja, jeg vet noe om dette, sa han, - jeg antar det ligger en smal avlang grunne like før de kom til stedet skavlen reiste seg... og det stemmer, slik jeg har lært bunnen å kjenne i ettetid. Han forklarte videre... «når bølgetoppene på tunge dønning blir presset framover av vinden, beholder de nogenlunde samme struktur og bølgelengde. Det vil være tilfelle på begge sider av en avlang grunne i bølgeretningen, mens vannet og bølgene som passerer over grunnen (uten å bryte) vil bli forstyrret av grunnen under, slik at bølgelengden blir kortere og krappere i dette feltet. Når grunnen er passert, vil de lange bølgene på begge sider prøve å påvirke de krappe bølgene som har gått over grunnen til heretter å gjenoppta samme bølgelengde som de på begge sider. I denne prosessen kan det virke som om energien i dønningene trekkes mot et begrenset punkt, og i dette feltet er det at slike uforutsigbare skavler kan oppstå ... så det er nok et slikt tilfelle du kom ut for.»

På mitt neste spørsmål hvorfor vannet slo ut til begge sider da jeg hogg i skavlen med åra, hadde han ikke noe teknisk svar ... «nei det kan jeg ikke forklare», sa han. Men det virket, for ellers hadde jeg ikke kommet fra det med livet i behold. Nedsøkt pram og 2 trollgarn rundt gummistøvlene gir dårlige odds i stiv kuling om høsten når ingen andre er i nærheten.

Øystein Nilssen, i rosjekta en stille dag på Kampedalsfjorden med Ytterøya og Trivare i bakgrunnen. Ingen kuling eller overraskende bølger denne gangen, nei! Foto: OAB, 2022.

EN SJELDEN NATUROPPLEVELSE

På en spasertur langs veien midt på deagen en 1. Juledag – tror det var på 1980-tallet – møtte jeg Einar Edvardsen, fisker fra Indresund.

- «Der var sånn merkelig lyd fra sjøen i dag», sa han – «vi tar en tur opp på Branteheia for å se om der er noe spesielt å legge merke til»

Sola skinte fra klar himmel, der var helt vindstille – men selv om sjøen utenfor Ramsøya og Ulvøysund ikke viste tegn til krusning av vind, var det et merkelig skue som viste seg ... Massive dønninger på kanskje 4-5 meter fikk selv grunner og undervannsskjær ned til 10-12 meter til å bryte...

På Flagene utenfor Ramsøya gikk det hvitt i hvitt – Sydostgrunnen på 9 m brøt så å si hver gang. Kalleskjærhausene likeså. Rundt Langboen og Grundska vasket det hvitt i ett. Mågegrunnen slurpet og brøt den også – og selvfølgelig Forgrunnen lengst vest i synsfeltet. Også Seihausen 7-8 m – og til og med Kåresteinen 12 m sendte kaskader av hvitt skum til værs innimellom. Det var rent ugosselig å se på – spesielt siden det ikke var vind i det hel tatt...

På nyhetene i radio og TV ble det et par dager tidligere meldt om ekstremvær over England, til og med dødsfall pga. været. Og forklaringen er nok at dette lavtrykket hadde satt opp en heftig sjøgang i vestlig del av Nordsjøen, mens bevegelsen av stormen østover ble forsinket og eller stoppet av et høytrykk som lå over Skandinavia. Sjøgangen derimot fortsatte å forplante seg gjennom vannet nordøstover helt til Skagerrakkysten slik vi fikk se det denne 1. Juledag.

Jeg kan ikke huske å ha opplevd noe liknede på mer enn 60 år – men har jo ikke bodd slik at vi har sett ut mot åpent hav til enhver tid... Har noen notert seg når dette skjedde – eller sett slik sjøgang uten foregående vind andre ganger, hadde det vært artig å vite.

STORFISK LANGS BAKKELINA

Som 14-15 åring hadde jeg montert en bakkeline med ca. 200 krok og prøvde lykken med den noen ganger. Til ågn fikk jeg kjøpt et par liter små råk av trålerne som leverte i bua hos min far.

Den ene gangen skulle jeg sette tvers over sundet fra Østre Ertholmen mot Måkeholmen. Jeg sto bak i prammen og vrikket med høyre hand mens jeg styrte bakkeline ut med venstre for at lina ikke skulle gå i tust.

Omtrent halvveis ble jeg var det jeg trodde var en pinne som hadde huket seg fast i en av krokene lenger bak. Jeg tenkte jeg fikk sette ferdig før jeg gikk tilbake og heftet av denne pinnen. Men da «pinne» nå dukket opp nærmere og nærmere ble jeg skikkelig forskrekket.

Det viste seg å være ryggfinnen til ei brugde som fulgte etter meg. Da den passerte prammen senket den seg bare en halv meter dypere, med krokene og rekeagnet glidende mellom øynene og langs ryggen. Lengden på fisken var minst som ei vanlig rosjsjette, ca. 5 meter!

Brugde (*Cetorhinus maximus*) er verdens nest største hai. Den er utbredt i de fleste tempererte havområder. Arten er filtereter som i hovedsak eter plankton og er ufarlig for mennesker. Les mer <https://no.wikipedia.org/wiki/Brugde>

DET VIL HELST GÅ GODT!

Guttungene innover i bygda «bajet» med bussen eller lastebiler på glatte vinterveier, dvs. de hang seg bakpå og skled på beksømsko med glatte lærsåler. Her i Ulvøysund var det dårlige forhold for slikt, men Karl Otto og jeg drev en tid å «bajet» med frakteskutene!

Skutene sakk jo farten gjennom sundet, og når vi vrikket oss inn med prammen bak andre hekkbølge, kunne vi henge der til de økte farten igjen ved utløpet.

Etter hvert fant vi på en variant som vi prøvde ut opptil flere ganger... Noen av frakteskutene la jo til og fylte solarolje hos min far, og kanskje handlet de litt i butikken. Skjedde dette en høstkveld idet mørket senket seg, kunne vi legge oss i prammen på utsiden mot sundet like før de skulle kaste loss. I det mannskapet var opptatt med å gå fra kai, hekket vi fanglina over pulleren akterut og slepte med et stykke nedover sundet før vi slapp tampen og rodde hjem igjen.

Påfunnet var ikke spesielt populært hverken hos foreldre eller mannskapet om bord, og aktiviteten ble vel avvirket etter at jeg en kveld jeg var alene og ble hengende med nesten til Natvigtingen øst for Skottevik.

Jeg hadde nemlig fått en knute på fanglina og hekket denne rundt roret på skuta denne gangen. Knuten kilte seg mot rorbeslaget, og da de satte opp farten, greide jeg ikke å dra inn og holde med ei hand slik at jeg fikk løsnet... heller ikke hadde jeg kniv med og kunne få kuttet av...

Til sist kom en av mannskapet akterut for å slå lens. Da fik han sett meg og hekket med løs. Det kunne fort ha endt med en lang kald natt på vei til Porsgrunn for å laste sement eller kunstgjødning...